

УДК 902:929

Ю. М. Нікольченко

АРХЕОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ І.К. СВЕШНІКОВА

19 жовтня 2015 року минає сто років від дня народження відомого українського вченого – археолога, історика краєзнавця, доктора історичних наук Ігоря Кириловича Свешнікова. Він народився у Києві у дворянській сім'ї Кирила Петровича Свешнікова та Надії Миколаївни Радченко. Дитячі роки провів у родинному маєтку в с. Хотин Волинського воєводства Польської республіки (нині Радивилівський район Рівненської області України). У 1935 р. закінчив гімназію в місті Дубно на Рівненщині. Вчився на юридичному факультеті Львівського університету, проте захопився археологією, перейшов на історичний факультет, який успішно закінчив у 1950 р.

Протягом сорока п'яти років І.К. Свешніковим були проведені десятки археологічних експедицій, під час яких досліджувалися «поселення і могильники широкого хронологічного діапазону: кам'яна доба – середньовіччя; відкрито багато нових археологічних пам'яток на території Прикарпаття, Поділля та Волині» [4].

У 1958 р. в Інституті археології АН СРСР Ігор Кирилович захистив кандидатську дисертацію «Пам'ятки племен бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля», а в 1972 р., там само, – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук – «Історія населення Прикарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н.е.». Матеріали докторської дисертації були опубліковані в однойменній монографії вченого, яка побачила світ у 1974 р. [4].

З науковим доробком Ігоря Кириловича Свешнікова автор статті, тоді студент четвертого курсу історичного факультету Харківського державного університету, познайомився у 1968 році коли готував реферат з історії археологічних досліджень пам'яток бронзової доби на території України. Серед опрацьованого матеріалу виділялись публікації І.К. Свешнікова, присвячені історії населення бронзової доби Передкарпаття, Поділля і Волині, в яких він аргументовано доводив, що ця людність становила частину значного масиву споріднених племен, які на початку II тисячоліття до н.е. розвивались на великих просторах Східної та Середньої Європи і були основою для виникнення ряду європейських народів [17; 21].

А особисте знайомство з Ігорем Кириловичем відбулося вже на початку грудня 1970 року у Рівненському краєзнавчому музеї і протягом наступних 25 років продовжувалося в творчій співпраці на ниві археології, історії та краєзнавства.

Усіх, хто особисто знав або спілкувався з Ігорем Кириловичем, він вражав своїми фундаментальними знаннями української та зарубіжної археології, історії, літератури і культури. Він був авторитетним вченим і блискучим педагогом, якого знали і поважали не тільки в Україні, а й за її межами.

Близько 200 опублікованих наукових праць І.К. Свешнікова складають його багаторічний доробок з проблем первісної та давньоруської археології, середньовічної історії України [3]. Учений ґрунтовно досліджував культури кулястих амфор [22], шнурової кераміки (особисто виділив із групи пам'яток Волині II тис. до н.е.

городоцько-здовбицьку культуру) [13], тшинецько-комарівський етнокультурний ареал [18], голіградську групу пам'яток культури фракійського гальштату на Поділлі, Буковині, Прикарпатті, поселення і могильники мілоградської культури на Західній Волині [16].

Декілька польових сезонів вчений досліджував городище давньоруського літописного міста Звенигород (нині с. Звенигород Пустомитівського району Львівської області) – колишньої столиці Звенигородського удільного князівства [5, с. 551]. Ним були проведені розкопки окольного міста і кладовищ, виявлені залишки церкви XII–XIII століть, рештки північно-східного передмістя з добре збереженими залишками дерев'яної архітектури XII століття та ювелірна майстерня, знайдена велика кількість виробів з металів, каменю, скла, дерева, шкіри та перші на території України три берестяні грамоти початку XII століття [20].

Багаторічні розкопки пам'яток різних хронологічних періодів проводились Ігорем Кириловичем паралельно з дослідженням поля Берестецької битви 1651 року, що увійшла в історію України як трагічна подія Національно-визвольної війни 1648–1658 років. Роботи археологічних експедицій Рівненського краєзнавчого музею, а потім Державного (з 2008 – Національного) історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» під керівництвом І.К. Свешнікова з 1970 до 1994 року були першою в Україні блискучою спробою дослідити археологічними методами територію масштабної середньовічної битви [9].

У 1970 р. Ігор Кирилович, за пропозицією директора Рівненського краєзнавчого музею В.Я. Сидоренка, очолив археологічну експедицію на полі Берестецької битви і розпочав її роботу з поглибленої розвідки усєї території, на якій відбувалися події червня-липня 1651 р. поблизу сіл Пляшева, Острів і Солонів (сучасний Радивилівський район Рівненської області). Польові розвідки поєднувались із вивченням доступних вченому писемних опублікованих і архівних джерел, народних переказів і легенд. Розвідувальні роботи проходили паралельно із стаціонарними розкопками пам'ятки.

Писемні джерела, спогади учасників подій, дослідження істориків доповнювались археологічними розкопками і розвідками історичних місць. Зіставлення, проведені І.К. Свешніковим картографування знахідок дозволили з'ясувати багато проблемних питань, пов'язаних з трактуванням епізодів битви, тактичних ходів головнокомандуючих тощо [9, с. 137–157].

Під час розкопок місця козацької переправи досліджено понад 2,5 га. суцільної площі, на якій виявлено 91 людський та 56 кінських кістяків, знайдено понад 5 тисяч унікальних достовірних козацьких речей, конкретно датованих днем загибелі козацько-селянського табору – 10 липня 1651 р.

Були встановлені шляхи відступу козацько-селянських військ з оточеного табору. Антропологічний матеріал, здобутий на переправі, слугував основою для науково обґрунтованих скульптурних реконструкцій портретів окремих учасників битви, виконаних відомими російськими антропологами Г.В. Лебединською, Є.В. Веселовською, Х. Родрігес за особистим проханням І.К. Свешнікова.

Археологічними дослідженнями місця битви здобуто також докази перебування у складі армії Богдана Хмельницького донських козаків і московських стрільців. Проте встановити їх кількість неможливо.

Результати розкопок дозволили взяти під сумнів твердження польських учасників битви щодо нищівної поразки козацьких військ під Берестечком і загибелі під час захоплення табору 10 липня 1651 р. до 30 тис. козаків і селян. Виявлення на дослідженій площі, що дорівнює більше, ніж половині основної козацької переправи, всього 91-го кістяка загиблих переконливо свідчить про те, що втрати козацьких військ не були катастрофічними. На думку І.К. Свешнікова, підтриману провідними дослідниками історії українського козацтва, основні сили під прикриттям загону під

командуванням Івана Богуна вийшли з оточеного табору, втративши 4–8 тисяч людей [24, с. 1–4].

Завдяки археологічному матеріалу, що був співставлений з документальними, наративними та іконографічними джерелами і планом битви XVII ст., І.К. Свешнікову вдалося загалом відтворити порядок розміщення козацьких військ на місці битви і тактику, застосовану Богданом Хмельницьким під Берестечком. Опинившись зі своєю армією на рівнині без ярів та значних підвищень, гетьман обрав тактику бою в укріплених таборах. У центрі козацько-селянських військ був побудований основний великий табір, захищений з лівого боку меншим табором, а з правого боку – проти лівого крила королівської армії – ще двома таборами. Центральний і лівий табори Богдан Хмельницький заклав лінією висунутих на передній край козацьких полків і артилерією, а за таборами залишив у резерві частину війська. Лівий фланг козацьких військ забезпечувала татарська кіннота, а на правий гетьман вивів свою кавалерію [12, с. 52–56].

Слід підкреслити, що така дислокація і тактика дали позитивні результати: шляхетським військам не вдалося перемогти козаків і якби не втеча татар, яка оголила лівий фланг козацьких військ, битва під Берестечком закінчилась би перемогою української армії.

Після зради татар і захоплення ними у полон Богдана Хмельницького, козаки перейшли у повному бойовому порядку до лівого берега Пляшівки, де побудували новий укріплений табір і переправи через річку і болото. Протягом десяти днів шляхта не мала змоги здобути цей табір, і лише трагічна випадковість призвела до поразки козацько-селянського війська.

Результати розкопок, ретельна камеральна робота та ретельні наукові пошуки дозволили І.К. Свешнікову реалістично відтворити вигляд українського козака і селянина періоду Національно-визвольної війни, а також відкрити невідомі досі сторінки з козацького побуту [1, с. 49–112].

У процесі археологічного дослідження переправи були отримані унікальні відомості щодо озброєння козаків. Вони дозволяють стверджувати, що в середині XVII ст. усі козаки мали на озброєнні шаблі за типами, поширеними в Європі, у т.ч. – польсько-угорського, польського гусарського. З іншої холодної зброї у козаків під Берестечком були невеликі сокири – келепи, з металеві – лук і стріли та списи [9, с. 228–238]. Різноманітною була і ручна вогнепальна зброя. Вона представлена в матеріалах розкопок мушкетами, аркебузами, карабінами та бандолетами польської, голландської, французької та московської роботи [9, с. 238–248].

Окремий комплекс з розкопок під керівництвом І.К. Свешнікова склав досі ретельно не описаний у джерелах та спеціальній літературі матеріал, що ілюструє наявність у козаків обладнання, необхідного для ефективного використання вогнепальної зброї. На козацькій переправі знайдено свинцеві кулі, їхні заготовки, зливки свинцю, кулелійки для відливання куль різного калібру, а також порохівниці, натруски, ладівниці. Слід зазначити, що у знайдених порохівницях, натрусках та ладівницях були виявлені рештки гранульованого пороху досить високої якості [9, с. 249–257].

Вагому частку знахідок біля козацької переправи становили вироби зі шкіри та дерева: чоботи, пояси, сумки, піхви для шабел і ножів, кисети, сідла, вуздечки, чепраки, попруги, зброя і побутові речі з дерев'яними деталями. Збережені у торфі завдяки його консервуючим властивостям на місці козацько-селянської переправи через Пляшівку і болото, ці речі у майбутньому були приречені на загибель, опинившись на поверхні, незважаючи на їхнє зберігання у запаяних пластикових пакетах. А у польові сезони 1970–1971 років, серед великої кількості знайдених речей вагому частку склали саме предмети зі шкіри і дерева. Великий інтерес під час цих

польових сезонів представляли знайдені близько 20 екземплярів шкіряних чобіт [19, с. 368–370; 23, с. 394–395].

Наприкінці 1971 р. І.К. Свешніковим та керівництвом Рівненського краєзнавчого музею розпочався інтенсивний пошук методів консервації і реставрації цих виробів. Перший позитивний результат був отриманий у 1972 р., коли 19-23 квітня в Одесі проходила XV наукова конференція Інституту археології АН УРСР, у якій, окрім археологів України, брали участь науковці Росії, Молдавії, Білорусії, Литви, Латвії, Грузії, Казахстану, Болгарії [26].

На конференції була представлена доповідь білоруських вчених Ю.В. Віхрова і С.Ю. Казанської «Збереження дерев'яних виробів з археологічних розкопок». У доповіді були оприлюднені результати роботи Проблемної лабораторії модифікації деревини Білоруського технологічного інституту щодо консервації вологих дерев'яних виробів з археологічних об'єктів [2, с. 371–373].

Лабораторія розробила методику надійної консервації житлових і господарських конструкцій та виробів із дерева, застосовану археологами на практиці під час розкопок літописних міст X–XIII ст.: Новгорода, Берестя, Давид-Городка та інших. Вона ґрунтувалась на технології просочування вологої деревини фенолспиртами, які у процесі загустіння витісняють вологу і зберігають первинний зовнішній вигляд виробів. Аналогічний метод можна було застосувати для об'ємних знахідок з поля Берестецької битви.

Крім вищезазначеної методики співробітники лабораторії рекомендували консервувати дрібні речі, проварюючи їх у розчині цукру, що було досить зручно використовувати у польових умовах. Цей метод дозволив на початковому етапі ефективно консервувати дерев'яні вироби з козацької переправи.

Спираючись на особисті дружні відносини Ігоря Кириловича з директором Ермітажу академіком Б.Д. Піотровським, восени 1972 р. Рівненський краєзнавчий музей отримав згоду останнього щодо проведення в лабораторіях і майстернях славетного музею консервації і реставрації виробів зі шкіри з розкопок на козацькій переправі. На той час в СРСР тільки реставратори Ермітажу ефективно працювали з «археологічною шкірою». Серед зразків, представлених для реставрації, були три чоботи і кілька дрібних шкіряних речей.

У 1973 р. реставратор вищої категорії Ермітажу Д.І. Марковський вперше в СРСР здійснив на практиці реставрацію трьох оригінальних чобіт українських козаків середини XVII ст., які досі були відомі лише з іконографії.

Серед пам'яток матеріальної культури інших країн Європи XVII ст. чоботи представлені лише поодинокими екземплярами у музеях Німеччини, Франції, Польщі і Росії [15, с. 118–125]. Проте на дослідженій території козацької переправи вони належать до найчисленніших знахідок. Необхідно зауважити, що загальна кількість козацьких чобіт з козацьких переправ під Берестечком, становить близько 400 цілих і фрагментованих матеріалів, половина з яких підлягають реставрації [1, с.85].

Проте методи консервації і реставрації виробів з дерева і шкіри, запропоновані на той час фахівцями, мали істотні недоліки. Використання фенолспиртів було розраховане на проведення консервації археологічного дерева у великих об'ємах з використанням промислових технологій і трудомістких процесів. А проварювання у цукрі дерев'яних предметів дещо змінювало їхній початковий вигляд. Щодо методу реставрації виробів із шкіри, то він хоча і визнавався на той час прогресивним, але був досить складним, затратним і не завжди ефективним.

Ці обставини, а також необхідність термінової консервації оригінальних і здебільшого унікальних речей спонукали І.К. Свешнікова особисто вирішувати цю проблему. За короткий час він розробив власну методику консервації та реставрації виробів із дерева та шкіри. Вона була настільки універсальною, ефективною і

доступною, що дозволяла вже після завершення чергового польового сезону оперативно проводити реставраційні роботи на високому науковому і професійному рівні. Вироби, реставровані ученим, практично не втрачали початкового вигляду і зберігали необхідний фізичний стан. До цього слід додати, що І.К. Свешніков за особистою методикою здійснював реставрацію виробів з різних металів: предмети озброєння і господарські вироби, монети, прикраси тощо [6, с. 61–65].

Усі реставровані речі з поля Берестецької битви становлять колекцію вірогідно датованих, оригінальних і унікальних речей, що належали різним суспільним групам і відображають матеріальну культуру населення України середини XVII ст. Це, в свою чергу, дозволяє більш достовірно відтворити реалії того часу. Нечисленні описи козаків у записках іноземців XVII ст. є короткими, недостатніми, а іноді фантастичними. А висновки Д.І. Яворницького, що ґрунтуються на переказах, належать, переважно до XVIII ст. і не завжди відповідають спостереженням, зробленим під час розкопок поля Берестецької битви [25, с. 156–168, 173–180].

Реставровані І.К. Свешніковим речі побуту, озброєння і обладнання українських козаків і селян утворили основу унікальної експозиції Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» в с. Пляшева Радивилівського району Рівненської області.

Поруч із здобутками Ігоря Кириловича Свешнікова як вченого-археолога заслуговує на увагу його діяльність у краєзнавчому русі на Рівненщині. Краєзнавчі студії краю присутні на усіх етапах його наукової творчості і громадської діяльності. Починаючи з 40-х років, з-під його пера регулярно виходили праці, присвячені різним проблемам археології та історії Рівненщини. Інтерес до цієї проблематики відбив характерні для Ігоря Кириловича риси: любов до України, до її народу, зацікавленість до всього, що пов'язане з історичною долею волинського краю, де проходила його юність.

Протягом багатьох років, доліжуючи унікальні археологічні пам'ятки Рівненщини, І.К. Свешніков передавав виявлені і науково опрацьовані матеріали до фондів державних музеїв і заповідників, що діяли в області. Усі їхні експозиції із стародавньої історії, до сьогодні експонують матеріали з розкопок І.К. Свешнікова, а в 70-90 роках будувались з урахуванням його рекомендацій і порад.

У 1976 році вперше в Україні був виданий довідник з археології одного окремого регіону. Ним став «Довідник з археології України. Львівська область», автором якого був І.К. Свешніков [10]. Ця унікальна праця започаткувала серію довідників з археології інших областей республіки. А ініціатором видань виступили Інститут археології АН УРСР та Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.

У цей період Ігор Кирилович запропонував автору статті, який на той час працював заступником директора з наукової роботи Рівненського краєзнавчого музею і очолював археологічну експедицію музею, об'єднати матеріали щодо підготовки довідника з археології Рівненської області. Книга побачила світ у «Науковій думці» у 1982 році [11]. У довіднику вміщено перелік усіх відомих археологічних пам'яток Рівненщини, визначено їхнє місцезнаходження, подано культурну приналежність та датування. Більш повні відомості про кожен пам'ятку читач міг знайти у літературних, архівних та інших джерелах, вказаних у довіднику. Структура видання, запропонована І.К. Свешніковим, детальний опис місцезнаходження пам'яток, зробили його корисним не тільки для науковців, працівників музеїв і краєзнавців, а й для представників державних органів охорони пам'яток історії та культури, керівників органів місцевого самоврядування та господарств. Це сприяло, в першу чергу, ефективній охороні археологічних об'єктів.

І.К. Свешніков є автором одного з кращих путівників по музею-заповіднику «Козацькі могили», що був виданий у 1990 році напередодні 340-річчя битви під

Берестечком. Путівник знайомить відвідувачів з музейною експозицією та історико-меморіальними пам'ятниками [14].

І.К. Свешніков не обмежувався лише археологічними та історико-краєзнавчими студіями, він був професійним знавцем нумізматики, у т.ч. середньовічної європейської грошової системи та її впливу на грошовий обіг України у XVI–XVII століттях. З його участю були науково описані багаті колекції монет у Рівненському та Дубенському краєзнавчих музеях, Острозькому історико-культурному заповіднику. Він надав допомогу автору статті у визначенні і датуванні монет, що увійшли до складу унікального скарбу срібних європейських середньовічних монет, знайденому біля райцентру Березне в Рівненській області в 1975 році [7].

Детально вивчалися І.К. Свешніковим нумізматичні знахідки з козацької переправи під Берестечком, які вперше дозволили відобразити картину монетного обігу в Україні в середині XVII ст. [9, с. 196–201].

31 липня 1995 року Ігор Кирилович розпочинає археологічні розкопки на території Дубенського Замку XV–XVIII століть, який входить до комплексу Державного історико-культурного заповідника міста Дубна. Мета експедиції – встановити місцезнаходження давньоруського міста Дубен, яке згадується у літописах під 1100 роком. Розвідувальний розкоп площею 40 кв.м був закладений поблизу замка князів Острозьких. Під час розкопок, знайденою керамікою було підтверджено існування на цьому місці слідів поселень доби енеоліту, пізньої бронзи і раннього залізного віку і, що дуже важливо, культури Лука-Райковецька VIII–IX століть, носіями якої були племена східних слов'ян (волинян). На початку серпня на об'єкті були виявлені фрагменти кружальної кераміки X – першої половини XI, першої половини XII та другої половини XIII століть, що відповідало хронологічним рамкам існування літописного Дубена [8, с. 92–93]. А потім сталася трагедія. В ніч з 19 на 20 серпня 1995 р. Ігор Кирилович раптово помер від серцевого нападу. Помер, як воїн на бойовому посту, не доживши два місяці до свого восьмидесятиліття!

Уже після смерті І.К. Свешнікова у 1997 році побачила світ колективна праця «Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII століть» [16]. Вона була підготовлена на основі опрацьованих писемних і речових матеріалів в українських і зарубіжних зібраннях. Робота була виконана за програмою Державного комітету з науки та технологій при Кабміні України, схвалена і рекомендована Міністерством вищої освіти України як посібник для студентів історичних факультетів вузів. Серед авторів книги – І.К. Свешніков. Його перу належать розділи, що характеризують знаряддя праці, одяг, особисті і побутові речі козаків, а також їхнє озброєння. Основою для написання розділів слугували матеріали з розкопок поля Берестецької битви.

Завдяки Ігорю Кириловичу до археологічних та історико-краєзнавчих студій на Рівненщині були залучені провідні вчені різних наукових галузей: російські антропологи Г.В. Лебединська, Є.В. Веселовська, Х Родрігес, Т.С. Кондукторова, відомі українські вчені доктори наук С.С. Березанська, Л.Г. Мацкевой, Д.Я. Телегін, С.П. Сегеда, кандидат історичних наук Ю.М. Малеев та багато інших.

Ігор Кирилович щиро передавав свої знання і досвід археологам, історикам і краєзнавцям Рівненщини, для яких він був не тільки вчителем, а й одноступцем. Серед них мої колеги – музейні працівники: В.Я. Сидоренко, Г.В. Бухало, В.М. Мушировський, Т.О. Пономарьова, Б.А. Прищела, В.Д. Селедець, П.Я. Лотоцький, Л.С. Галабуз, І.І. Кузнєцов, П.П. Смолін, С.В. Позіховська, Р.К. Тишкевич.

Люди кажуть: «згадують тоді, коли втрачають». Це не так. Нам всім пощастило зустрітися, спілкуватися, працювати і дружити з такою видатною, талановитою людиною, як Ігор Кирилович Свешніков. І саме це незабутнє... є подарунком долі.

Список використаної літератури

1. Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст. / Д.Я. Телегін (відп. ред.), І.С. Винокур, О.М. Титова, І.К. Свешніков та ін.: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 336 с. – іл.
2. Вихров Ю.В. Сохранение деревянных изделий из археологических раскопок / Ю.В. Вихров, С.Ю. Казанская // XV наукова конференція. ІА АН УРСР. – С. 371–373.
3. Див.: Ігор Кирилович Свешніков: До 80-річчя від дня народження / упор. І.Г. Пащук. – Рівне, 1995. – 38 с.; Життєвий та творчий шлях І.К. Свешнікова: До 90-річчя від дня народження видатного історика-археолога // Збірник тез наукової конференції. – Рівне, 2005. – 95с.
4. Історична Волинь. Свешніков Ігор Кирилович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: istvolyn.info/index.php.
5. Літопис руський / Пер. з давньоруської Л.Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.: іл. Нікольченко Ю.М. Збереження та реставрація дерев'яних і шкіряних виробів з поля Берестецької битви: пошуки і здобутки / Ю.М. Нікольченко // Науковий збірник матеріалів восьмої всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 350-річчю битви під Берестечком, 16–17 черв. 2001 р. – Рівне: Ліста, 2001. – С.61–65.
6. Нікольченко Ю.М. Унікальний скарб монет XVI-XVII ст. з Березного на Рівненщині / Ю.М. Нікольченко // Гілея: Науковий вісник : зб. наук. пр. – К., 2009. – Спецвип. – С.185–191.
7. Пшеничний Ю. Давня Дубенщина у світлі відкриттів І.К. Свешнікова / Ю. Пшеничний // Історико-культурна спадщина Дубна: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої 15-річчю створення Державного історико-культурного заповідника міста Дубна 12 лип. 2008 р., м. Дубно Рівненської обл. – Дубно, 2008. – С. 90–95.
8. Свешніков І.К. Битва під Берестечком / І.К. Свешніков. – Львів : Слово, 1992. – 304 с. – іл.
9. Свешніков І.К. Довідник з археології України. Львівська область / І.К. Свешніков. – К.: Наук. думка, 1976. – 95с.: іл.
10. Свешніков І.К. Довідник з археології України. Ровенська область / І.К. Свешніков, Ю.М. Нікольченко. – К.: Наук. думка, 1982. – 113 с.: іл.
11. Свешніков І.К. До питання про розташування козацького війська на полі Берестецької битви / І.К. Свешніков // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези 6-ї наук.-теорет. конф., присвяченої 400-річчю з дня народження Богдана Хмельницького, 24–25 черв. 1995 р., м. Рівне. – С. 52–56.
12. Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери / І.К. Свешніков. – К.: Наук. думка, 1974. – 205 с.: іл.
13. Свешніков І.К. Музей-заповідник «Козацькі могили»: путівник / І.К. Свешніков. – Львів : Каменяр, 1990. – 94с.: іл.
14. Свешніков І.К. На місці Берестецької битви / І.К. Свешніков // Жовтень. – 7. 1977. – С. 118–125.
15. Свешніков І.К. Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі / І.К. Свешніков // МДАПВ. – 1964. – Вип. 5. – С. 40–65.
16. Свешніков І.К. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля / І.К. Свешніков. – Львів : Видання Львівського історичного музею, 1958. – 62с.: іл.
17. Свешніков І.К. Племена комарівської культури / І.К. Свешніков // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині. Доба первіснообщинного ладу. – К.: Наук. думка, 1974. – С. 183–195.

18. Свешніков І.К. Розкопки на місці Берестецької битви / І.К. Свешніков // XV наукова конференція Інституту археології : тези пленарних і секційних доп., 19–23 квіт., м. Одеса, 1972 р. – С. 368–370.

19. Свешніков І.К. Звенигород / І. К. Свешніков // Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття. Раннеславянський і древнерусський періоди. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 107–110.

20. Свешніков І.К. К вопросу о сходстве и различии тшинецкой и комаровской культур / И.К. Свешников // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1965. – № 130. – С. 86–92.

21. Свешніков І.К. Культура шаровидних амфор / І.К. Свешніков // Археологія СССР. Свод археологических источников. – М., 1983. – 86 с.: ил.

22. Свешніков І.К. Раскопки на месте Берестецкой битвы / И.К. Свешников // Археологические открытия 1971 года. – М. : Наука, 1972. – С. 394–395.

23. Степанков В.С. Берестецька кампанія 1651 року: проблеми періодизації / В.С. Степанков // Берестецька битва в історії України : тези 3-ої республіканської наук.-теорет. конф., 26 черв. 1992 р., м. Рівне. – С. 1–4.

24. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків / Д.І. Яворницький. – Львів : Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с. : іл.

25. Яковенко Є.В. XV наукова конференція ІА АН УРСР в Одесі / Є.В. Яковенко // Археологія. – 1973. – № 10. – С. 89.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012.

Y. M. Nikolchenko

I.K SVESHNIKOV'S ARCHEOLOGICAL AND HISTORICAL STUDIOS

Over forty five years I.K. Sveshnikov held dozens of archeological expeditions during which he was researching settlements and grave-mounds of a wide chronological range: the Stone Age – the medieval times, discovered many new archeological sites in the Carpathians as well as in Podol and Volyn Regions. Many-year long excavations on the sites of different chronological periods were carried out by I.K. Sveshnikov along with the research of the field of Berestechko Battle of 1651 that became a part of history of Ukraine as a tragedy of the National Liberation War of 1648-1658. Over the period of 1970 – 1994, the results of the archeological expedition headed by Rovno Country Studies Museum (in 2008 it became National Museum) of the historical preserve «The Field of Berestechko Battle» and guided by I.K. Sveshnikov were recognized Ukraine's best attempt of researching a medieval battle with the help of archeological methods. At the time of excavation of a Cossack ferry, more than 2,5 hectares were researched where 91 human and 56 horse skeleton frames were found. 5 thousand unique Cossack utensils dated of the day of the Cossack camp's death were also found: the date was June 10th, 1651. Due to the archeological material that was compared with the documentary and the narrative sources as well as with the iconographical sources and the plan of the Battle dated of the 17th century, I.K. Sveshnikov managed to recreate in general detail the dislocation of the Cossack troops as well the tactics Bogdan Khmelnitskyi resorted to at Berestechko. I.K. Sveshnikov was not fond of archeological and country-studies knowledge. He was also a connoisseur in numismatics, particularly in medieval monetary system of Europe and in the impact it has on the money turnover in Ukraine in the 16th-17th centuries. He also facilitated upon the descriptions of coins owned by Rovno and Dubensk Country Studies Museums as well as by Ostrog Historical and Cultural Preserve.

Key words: history of archeology, the Bronze Age, Cossack archeology, conservation.